ACTA LINGUISTICA LITHUANICA

XLIV (2001), 251–258

RECENZIJOS

Reviews

PAWEŁ WÓJCIK, *THE ACQUISITION OF LITHUANIAN VERB MORPHOLOGY. A CASE STUDY.*

Kraków: Universitas, 2000, 152 p.

Jaunas mokslininkas Pawełas Wójcikas monografiją *The Acquisition of Lithuanian Verb Morphology. A Case Study*[1] parašė pagal daktaro disertaciją, parengtą Varšuvos universiteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedroje (darbas apgintas 1998 m.). Nuo disertacijos monografija daugiausia skiriasi pertvarkyta struktūra, kuri pasidarė nuoseklesnė, tačiau per daug susmulkinta į mažus skyrius. Recenzuojamasis P. Wójciko darbas lituanistikoje, be abejonės, yra pionieriškas. Tai pirmas mėginimas aprašyti lietuvio vaiko (mergaitės, vardu Rūta) veiksmažodžio morfologijos įsisavinimą nuo 1;7 iki 2;5 metų; kartu tai ir pirmoji knyga apie lietuvių vaikų kalbą. Beje, yra ištirtas ir tos pačios mergaitės vardažodžio morfologijos įsisavinimas – 1999 m. Ineta Savickienė Vytauto Didžiojo universitete apgynė daktaro disertaciją „Lietuvio vaiko daiktavardžio morfologija". Taigi iš abiejų tyrimų bus galima susidaryti gana išsamų vaizdą, kaip lietuvė mergaitė įsisavina morfologijos sistemą.

P. Wójciko monografija susideda iš dešimties nedidelių skyrių (p. 11–128), trumpos pratarmės (p. 9–10), priedo (p. 129–137), santraukų lenkų (p. 138–143) bei lietuvių (p. 144–148) kalbomis ir panaudotos literatūros sąrašo (p. 149–152).

Pratarmėje sakoma, kad baltų vaikų kalbos įsisavinimo tyrimams reikalinga empirinė bazė yra nedidelė, įskaitant ir paties autoriaus apdorotus duomenis, todėl pagrindinis knygos tikslas – „pateikti bendrą vaizdą, kaip įsisavinama lietuvių kalbos veiksmažodžio sistema" (p. 9). P. Wójcikas ypač pabrėžia monografijos objekto specifiką – tiriama vieno vaiko kalba. Nors ir tokiais atvejais galima apčiuopti tam tikrų kalbos įsisavinimo universalijų (remiantis žymiu psicholingvistu D. T. Slobinu), vis dėlto kalbos įsisavinimo procesas esąs laikytinas labai individualiu reiškiniu, sąlygojamu įvairių veiksnių (ten pat). Dėl šios priežasties P. Wójcikas nelinkęs daryti toli siekiančių išvadų apie lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemos įsisavinimą

[1] Knyga išleista serijoje „Baltica Varsoviensia" (t. 2), kurią įkūrė ir redaguoja prof. Wojciechas Smoczyńskis; pirmasis jos tomas – Tamaros Buch lituanistikos darbų rinktinė (T. Buch, *Opuscula Lithuanica*. Warszawa, 1998). Monografijos autorius P. Wójcikas, dėstantis lituanistikos dalykus Varšuvos universitete, studijavo baltistiką Varšuvos ir Vilniaus universitetuose, parašė magistro darbą apie kalbą, kuria suaugę lietuviai bendrauja su dvejų metų vaiku (remiantis vienoje šeimoje atliktais įrašais), žr. P. Wójcik, *Charakterystyka mowy skierowanej do 2-letniego dziecka litewskiego*. Magistro darbas. Varšuvos universitetas, 1994; t. p. aut., Some characteristic features of Lithuanian Baby Talk, in *Linguistica Baltica* 3, 1994, 71–86.

apskritai. Toks blaivus tyrimo objekto ir galimybių suvokimas – pagirtinas bruožas, būdingas ne dažnam pirmuosius žingsnius žengiančiam mokslininkui.

Pirmasis monografijos skyrius, kaip ir dera, – klausimo istorija (p. 11–17). Čia supažindinama su baltų vaikų kalbos tyrimais, pradedant nuo V. Rūkės-Dravinios darbų, kuriuose sukaupta daug duomenų, kaip du jos vaikai įsisavina latvių kalbą, taip pat ir veiksmažodžio morfologiją. Pastarajai temai P. Wójcikas, suprantama, atidesnis, ją aptaria skyrium (p. 13–14), daugiausia dėmesio kreipdamas į veiksmažodžio kategorijų įsisavinimo eiliškumą (disertacijoje tokio skyrelio, rodos, nebuvo). Toliau apžvelgiami lietuvių vaikų kalbos tyrimai, pradėti labai vėlai – 1992 metais, kai Magdalenos Smoczyńskos iniciatyva imta sistemingai įrašinėti Eglės, o dar po metų – ir Rūtos kalbą. Eglės kalbos raida pasirodė esanti itin savita, neatitinkanti standartinės 2–3 metų vaiko kalbos raidos, todėl lietuvių kalbos įsisavinimo tyrimui pasirinkti tik Rūtos audioįrašai[2]. Antrajame skyriuje (p. 18–21) autorius supažindina su tiriamąja medžiaga – Rūtos audioįrašais: paaiškinta, kaip jie buvo kaupiami, transkribuojami ir analizuojami pagal psicholingvistikos pasaulyje gerai žinomą CHILDES sistemą. Iš viso užkoduota 38 500 pasakymų, kuriuose rasta ir išanalizuota daugiau kaip 26 000 veiksmažodžio formų (apie 10 000 pavartojo Rūta, likusias – su ja bendravę suaugusieji, daugiausia motina).

Trečiasis skyrius (p. 22–36) – konspektyvus lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemos (t. y. suaugusiųjų kalbos modelio, kurį įsisavina vaikai) aprašas. Nekvestionuodamas autoriaus kompetencijos baltų veiksmažodžio klausimais, norėčiau atkreipti dėmesį į keletą abejotinų smulkesnių dalykų. Antai neteisingai interpretuojamos kurios ne kurios sangrąžinės formos, įžiūrint sangrąžos alomorfą *-is*, pvz.: *kelk-is (= kelki-s), kels-is (= kelsi-s)*, p. 32 (kitoje vietoje, p. 36 esančioje lentelėje, jau skaidoma *sùp-ki-s, sùp-si-s*). Nesuprantamas formų *sùptume, sùptute, sùptumėme, sùptumėte* skaidymas į *sùp-tume, sùp-tute, sùp-tumėme, sùp-tumėte* (p. 36). Kas yra morfologiškai *-tume, -tute, -tumėme, -tumėte*? Tokias balsių kaitas, kaip *lėkti, lekia, lėkė*; *karti, karia, korė* (p. 31) sinchroniškai derėtų vadinti mišriosiomis (pirmąją autorius priskiria kiekybinei, antrąją – kokybinei; tai jau diachroninė interpretacija). Diachronija prasikiša ir pastabose apie giminės kategoriją, kai teigiama būdvardžius, skaitvardžius ir dalyvius galint turėti bevardės giminės formą (p. 30, išn. 20). Gimine, skaičiumi ir linksniu kaitomųjų vardažodžių (nedaiktavardžių) posistemyje sinchroniškai pirmiausia suponuotina derinamųjų ir nederinamųjų formų priešprieša. Pāstarosios formos išsiskiria giminės, skaičiaus ir linksnio kategorijų atžvilgiu, tad ir negimininių formų terminas, siūlytas kai kurių lituanistų, nėra vykęs.

Ketvirtajame skyriuje(p. 37–42) duotas veiksmažodžio formų distribucijos bendras vaizdas – ir Rūtos, ir su ja komunikavusių suaugusiųjų („input") kalboje. Čia konstatuota, kad veiksmažodžio morfologijai įsisavinti labai reikšminga metų ir 9 mėnesių (1;9) riba – tada pradėti skirti būsimasis ir būtasis (kartinis) laikai, itin pagausėja žodynas.

Tolimesniuose trijuose skyriuose aprašoma, kaip Rūta įsisavina veiksmažodžio gramatines kategorijas. Pradedama nuo laiko (V skyrius, p. 43–59), po to analizuojama asmens (VI skyrius, p. 60–80) ir nuosakos (VII skyrius, p. 81–88) formų radimasis bei raida Rūtos kalboje. Aštuntajame skyriuje (p. 89–93) aptariamos infinitinės formos – bendratis bei dalyviai, o devintajame (p. 94–117) – veiksmažodžio struktūros raida. Dešimtasis skyrius (p. 118–128) – apibendrinimas. Čia išryškinami veiksmažodžio morfologinių kategorijų bei struktūros formavi-

[2] Eglės audioįrašus P. Wójcikas panaudojo suaugusiųjų kalbos, kuria bendraujama su vaikais (child directed speech), tyrimui, žr. 1 išnašą.

mosi Rūtos kalboje bendriausi dėsningumai, Rūtos ir suaugusiųjų („input") kalbos panašumai ir skirtumai. Rūtos veiksmažodžio morfologijos įsisavinimas palyginamas su latvių kalbos duomenimis, pateiktais V. Rūkės-Dravinios darbuose. Monografijos priede (p. 129–137) rasime transkribuotos ir koduotos medžiagos, laiko prieveiksmių, 3 asmens formų, dalyvių ir kitų pavyzdžių.

P. Wójciko tyrimas yra paremtas beveik metų trukmės vaiko kalbos audioįrašais, apdorotais, kaip sakyta, pagal CHILDES sistemą. Vadinasi, monografijos autoriaus medžiaga yra patikima ir patikrinama, ja ir tyrimo rezultatais gali naudotis visi mokslininkai, kurie tiria vaikų kalbą remdamiesi CHILDES principais. Kita vertus, tyrėjo pastebėti dėsningumai bus įdomūs ir psicholingvistams, nepraktikuojantiems CHILDES sistemos (plg. pačiame recenzuojamame darbe panaudotas Dravinios publikacijas). Trumpai sakant, visi, kuriems rūpės lietuvių vaikų kalbos įsisavinimo dalykai, ieškos P. Wójciko (ir I. Savickienės) darbų, nes kitų paprasčiausiai nėra. Šių jaunų mokslininkų darbai bus atramos taškas tiems kalbininkams, kurie pasirinks lietuvių vaikų kalbą savo tyrimų objektu.

Tai, kad tiriamas vienas vaikas, kelia tam tikrų problemų (plg. monografijos pratarmėje pasakytas mintis), pvz., nėra aišku, kurie reiškiniai laikytini Rūtos kalbos individualiu ypatumu, o kurie – apskritai lietuvių vaikų kalbai būdingu bruožu. Tačiau ir toks tyrimas įgalina išryškinti universalius ar universalesnius ir individualius Rūtos kalbos formavimosi bruožus, kai į pagalbą pasitelkiami kitų tautų vaikų kalbos tyrimų duomenys. Darydamas išvadas P. Wójcikas Rūtos kalbos faktus lygina pirmiausia su latvių vaikų kalbos atitinkamais duomenimis. Kitų tautų vaikų kalbos tyrimais, kad ir W. U. Dresslerio vadovaujamo projekto „The Acquisition of Pre- and Protomorphology" dalyvių darbais, lyginimui galėjo būti pasinaudota gerokai daugiau. Būtų buvę įdomu sužinoti, ar Rūtos veiksmažodžio medžiaga įgalina išskirti natūraliosios morfologijos šalininkų suponuojamas premorfologijos, protomorfologijos ir moduliarizuotos morfologijos stadijas. Apskritai faktų interpretavimui autorius galėjo daugiau pasinaudoti visuotinai priimtais bendrosios kalbotyros teiginiais ir parodyti savo lingvistinį išprusimą.

Iš monografijoje padarytų apibendrinimų ypač norėčiau pažymėti P. Wójciko nustatytą atskirų veiksmažodžio morfologinių kategorijų įsisavinimo eiliškumą, kuris, beveik neabejoju, yra būdingas apskritai lietuvių veiksmažodžio morfologijos įsisavinimui. Pirmiausia (apie 1;8) pasirodo esamojo laiko ir imperatyvo formos, mėnesiu vėliau – būtojo ir būsimojo laiko formos, dalyviai ir vėliausiai – tariamosios nuosakos formos. Ši eilė daugmaž atitinka struktūrinį bei statistinį[3] kategorijų žymėtumą. Jei lygintume veiksmažodžio ir vardažodžio kategorijų įsisavinimo trukmę, tai antrąsias kategorijas Rūta įsisavino kiek greičiau. Simptomiškas yra vadinamojo trečiojo asmens formų dominavimas per visą tiriamą laikotarpį. Tai paremtų nuomonę, kad baltų kalbose „3 asmuo" iškrinta iš asmens kategorijos sistemos ir iš tikro nėra asmuo (plg. V. Žulio darbus).

Faktai monografijoje yra pateikiami preciziškai, pažymėtinas pavyzdingas techninis apiforminimas. Korektūros klaidos palyginti retos, angliškame tekste jų pastebėjau vos keletą: *paticiples* (= participles) p. 14, 19 v.[4]; *situtaion* (= situation) p. 24, išn. 14; *diphtongs* (= diphthongs)

[3] Darydamas apibendrinimus apie Rūtos veiksmažodžio morfologijos įsisavinimą, P. Wójcikas, beje, atsižvelgia ir į lietuvių bendrinės kalbos veiksmažodžio formų vartojimo statistinius duomenis, pateiktus V. Žilinskienės darbuose.

[4] Čia ir toliau *v.* reiškia „(eilutė) iš viršaus", *ap.* – „(eilutė) iš apačios".

p. 32, 2 ap. Lietuviškoje dalyje klaidų daugiau – ne tik korektūros, pvz.: Aurelia (= Aurelija) p. 16, 10 v., išn. 6; *busimasis* (= būsimasis) p. 25, 8 v.; *lekti* (= lėkti) p. 31, 8 v.; *pusti*, *putė* (= pūsti, pūtė), *žadžia* (= žaidžia) p. 31, 13 v.; *baigiaĩ* (= baigeĩ) p. 34, 6 ap.; p. 34, išn. 27 minimi lietuvių akcentologų darbai nepateikti literatūros sąraše; *mók+ė-tė-s* ir *mók+ė-mė-s* (p. 35, 2,3 ap.) reikia sukeisti vietomis; *tečiu* (= tėčiu) p. 58, 12 ap.; *biški* (= biškį „truputį") p. 92, 3 ap.; netiesa, kad forma *šokinti* lietuvių kalboje neegzistuoja (p. 103, išn. 64); *krenta* (= krinta) p. 115, 15 ap. (motinos kalbos *krenta* – ne bendrinės kalbos forma); MFTYTI (= MĖTYTI) p. 117, 1 v.; {tevelis} (= tėvelis) p. 133, 13 ap.; *tetis* (= tetis {tėtis}) p. 134, 10,13 v. Čia suminėti riktai „ištirpsta" tarp gausybės nepriekaištingai pateiktų pavyzdžių ir akių nebado. Prasčiau yra su lietuviška santrauka – jos kalba, stilius ir skyryba gerokai redaguotini. Apgailestautina, kad daugelis lietuviško teksto klaidų yra perkeltos iš disertacijos. Tai rodytų, jog monografijos rengimą lydėjo skuba. Turbūt skubotumu reikėtų aiškinti ir knygos tekste vietoj monografijos prasprūdusią disertaciją, pvz., „In this dissertation, I shall refer to problems of accentuation" (p. 34, išn. 27).

Baigdamas šią recenziją, noriu pasakyti, kad nepaisant iškeltų trūkumų, klaidų, P. Wójciko monografija yra rimtas darbas, praplėtęs lituanistikos horizontą vaikų kalbos tyrimais. Recenzuojamoji knyga ir straipsniai nebūtų atsiradę be daugelio žmonių pastangų: audiojrašus darė ir transkribavo Rūtos motina lituanistė Aurelija Kaškelevičienė (šį darbą iš dalies rėmė Austrijos mokslų akademija – grantas išrūpintas prof. W. U. Dresslerio; taip pat Atviros Lietuvos fondas, nupirkęs kompiuterį, magnetofoną ir kasečių), duomenis kodavo ir analizavo, suprantama, P. Wójcikas, konsultuojamas ir visokeriopai remiamas žinomos psicholingvistės prof. M. Smoczyńskos, kurios iniciatyva ir pradėti lietuvių vaikų kalbos tyrimai; disertacijos rašymui ir gynimui vadovavo baltistas prof. Axelis Holvoetas. Šių ir kitų žmonių pagalbą knygoje gražiai išryškina pats autorius (p. 7), tačiau pagrindinis naujos lietuvių kalbotyros šakos herojus yra jis pats, profesionaliai pasirengęs psicholingvistas ir lituanistas, neabejoju, toliau sėkmingai tęsiantis lituanistikos tyrimus.

Bonifacas Stundžia
Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, 2734 Vilnius, Lietuva
bonifacas.stundzia@flf.vu.lt

Gauta 2001 08 17

PIETRO U. DINI, *BALTŲ KALBOS. LYGINAMOJI ISTORIJA*.

Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 540 p.

Pietro U. Dini'o įvadas į baltų filologiją *Le lingue baltiche* jau susilaukė daugelio teigiamų atsiliepimų lingvistinėje spaudoje. Vertimai į lietuvių ir latvių kalbas liudija ne tiktai apie tai, kad jis užpildo spragą baltistinėje literatūroje, bet ir apie pačios knygos teigiamas ypatybes. Tam, kad lietuviškas leidimas perimtų visas šias originalo ypatybes, nemažai pastangų yra padėjęs specialusis knygos redaktorius Bonifacas Stundžia. Jo rūpestingas darbas leido išvengti dau-